

ISTORIJA – VERTYBIŲ REIŠKĖJA AR TEISĖ Į LAISVĘ? NEPRIKLAUSOMO ISTORIKO VERTINIMAS

Kol buvo griebtasi rašyti šį tekstą, Pirmojo Lietuvos istorikų suvažiavimo, vykusio rugsėjo 15–17 dieną, emocijos gerokai aprimo, o kultūrinuose žurnaluose atsirado nemažai straipsniais paverstų pranešimų. Suvažiavimo aptariamą spaudoje vainikavo istorikų diskusija 2005 m. „Kultūros barų“ 11-ame numeryje. Suvažiavimas negalėjo nepalikti įspūdžio. Trys ilgos, bet tikrai nenuobodžios ir intelektualiai intensyvios dienos, draugėn susirinkę mokslininkai, iš kurių daugelis prieš tai buvo studentams – ir vienas kitam – pažįstami nebent iš knygų ar visuomeninės veiklos – gaivino nostalgiskus Atgimimo prisiminimus. Išties, tai buvo gera proga vienam kitą išgirsti, įvertinti, pasidalyti darbo patirtimi ir galbūt nutiesti takus į bendradarbiavimą.

Lietuvos nacionalinio istorikų komiteto pastangomis suvažiavimo metu vyravo tikrai demokratiška atmosfera. Įtampas buvo įmanoma malšinti diskusijomis, o pasirinktos sekcijų temos leido žavėtis Lietuvoje egzistuojančia istorijos studijų įvairove. Žinoma, nebuvo (iš)vengta ir ginčų, tiesa, daugmaž civilizuotų, tačiau mūsų istorikai jau nebėra – o, tiesą sakant, niekada ir nebuvo – monologo šalininkai. Keista, kad kartais labai svarbius pranešimus lydėdavo beveik absoliuti tyla, ypač tokio esminio Alyvydo Nikžentaičio pranešimo metu, kai švelniai „veto“ pareikšti bandė nebent Zigmantas Kiaupa.

Kai kam užkliuvo, kad į suvažiavimą neatvyko daug lemiančių figūrų. Nekalbu apie patį

atidarymą Vilniaus universiteto Teatro salėje, kai Dariaus Kuolio pasirodymo užgožti negalėjo niekas – nei Prezidentas, nei buvęs ambasadorius, nei Vilniaus universiteto rektorius. Taip, matyt, ir turėjo būti. Vytautas Ališauskas „Naujajame Židinyje-Aiduose“ pasigedo trijų istorinių mokyklų galvų, kurių neatvykimą galima pateisinti, bet kuriems dalyvaujant diskusijos galbūt būtų buvusios labiau įtemptos. Kita vertus, smagu, kad didžiųjų mokytojų – Edvardo Gudavičiaus, Mečislavo Jučo ir Vytauto Merkio – mokiniai taip pat rodė entuziazmo aiškindamiesi jiems užkliūvančius Tėvynės istorijos klausimus. O diskusijos tarp Alfredo Bumblausko ir Romo Batūros (ketvirtojo istorinės mokyklos fundatoriaus) vyko taip, lyg viskas būtų jau iš anksto suplanuota, ir būtų žinomas kiekvienas priešininko sakinyš. Ką gi, demokratija reikalauja tokios debatų tvarkos.

Turbūt pati didžiausia vinis, kaip ir prieš daugiau nei penkioliką metų, buvo įžanginis (ir programinis) Pilietinės visuomenės instituto direktoriaus D. Kuolio pranešimas apie istorijos naudą pilietinei visuomenei. Tiek jis, tiek vėliau kalbėjęs A. Nikžentaitis pabrėžė istorijos, kaip pilietiškumo ir vertybių sergėtojos ir puoselėtojos, dabarties reflektuotojos, vaidmenį. Pradėjęs nuo XIX amžiuje rašytų sentimentalių buvusio LDK pareigūno memuarų, D. Kuolys davė mums visiems klausimą: ar pilietinės visuomenės idėja mums, lietuviams, dar gali tapti normatyvinė programa?

Deja, šiame pranešime akylesnis stebėtojas galėjo išvelti prelegento baimės išraišką, kad postmodernieji istorijos žaidimai, kuriuos Hayden'as White'as nusakė kaip galimybę istoriją rašyti bet kaip, netaptų galios manipuliaciniu žaidimu. Tiesa, reikia pripažinti, kad kalbėtojas teisingai tuos manipulatorius įvardijo – tai tiek politikos, tiek ekonomikos monstroi. Betgi jis priešino tam tiesai ir vertybė, kuri taip pat yra neklystančios galios išraiška. Ir pilietinės visuomenės idėja gali būti priešiška šiuolaikinei istorijos, kaip nuolat kintančio, besiplečiančio, vis naujas perspektyvas atskleidžiančio, naujas tapatybes atrandančio ir vis laisvesnei minčiai atsiveriančio mokslinio diskurso idėjai. D. Kuolys, kaip ir paskutinę dieną pranešimą apie antropologijos naudą istorijai pateikęs Ramūnas Trimakas, regis, užmiršo vieno iš didžiausių praeito šimtmečio istorikų ir filosofų Michelio Foucault'o veikalus, kuriuose apie istorijos normatyvinimą ir mūsiškių taip mėgstamą istorijos pajungimą dabarties tikslams kalbama kaip apie neišvengiamą mokslo pajungimą galiai. O toks bandymas monopolizuoti neišvengiamą istorijos sklaidą būtų artimas minčių inžinerijos metodui, kruopščiai aprašytam Orvelo, o puikiai įgyvendintam ir didžiojoje Rytų valstybėje, ir anapus Atlanto. O juk laisvė neatskiriama nuo konstruktyvaus istorinio dialogo, o juoba polilogo.

Nepaisant šių pasvarstymų, traukinys juda į priekį, naujų vertybių, o išties – tapatybių formavimo procesas įgauna vis didesnius pagreičius. Pranešimų temų topika ir struktūra suvažiavime buvo maždaug tokia:

Krikščionybė – pagonybė

Vakarai – Rytai

Politinė tauta – tradicinė tauta

Kaip ir galima tikėtis, vyravo kairioji pusė, kurios puoselėjamą diskursą inicijavo jau minėtas D. Kuolio pranešimas, o sekcijoje apie Lietuvos istorijos erdvės ir laiko modelius pra-

tęsė A. Bumblauskas ir Eligijus Raila. Jie aukštino krikščionybės, Vakarų civilizacijos vaidmenį kaip vienintelę perspektyvą Lietuvai tapti garbinga ir civilizuota modernia pilietine visuomene. Manau, nėra ko čia stebėtis – hegeliškasis požiūris ir yra toks, kad tam tikros praelaidos veda į tam tikrą tikslą. Absoliutą. Kodėl? – Todėl, kad taip reikia!

Tiesa, buvusio LDK bajoro memuarai, jau cituoti D. Kuolio, tapo ir E. Railos švietėjiško pranešimo apie gegužės 3-iosios reabilitacijos būtinybę leitmotyvu. Buvo sukritikuota (prisi pažinsiu, tai patriotui šiek tiek rėžė ausį) mūžikiška Lietuvos istorijos idėja, puoselėjama nuo Daukanto laikų. Regis, artimiausiu metu ne Simonas Daukantas, o koks nors nostalgikas XIX a. didikas taps mūsų istoriografijos periodizacijos pradiniu tašku. Novatoriškai šioje sekcijoje skambėjo ne tik Zenono Norkaus pranešimas – siuita videoekranui (lektorius labai postmoderniai skaitė pranešimą, nebe popieriaus lape susidariusius plyšius iš tribūnos žvelgdamas į mąslių auditoriją, o laisvai laviravo tarp jos ir ant auditorijos sienos pakabintos projektoriaus paklodės). Maloniai nustebino ir Aleksejaus Luchtano kartu su Manvydu Vitkūnu padarytas pranešimas apie barbarų pasaulį, patvirtinęs žinias apie neprastą keltų – didžiųjų ir kultūringųjų barbarų – vietą antikinio pasaulio archeologinėje tipologijoje. Galimybė plėtoti tokią mūsų proistorės ir ankstyvosios istorijos perspektyvą, kaip jau savo darbuose parodė Gintaras Beresnevičius, galbūt atsvertų ne tik „baltofilų“, bet ir „istorijos juodintojų“ argumentus ir leistų susidaryti platesnį pasaulio istorijos vaizdinį, nei reklamuojamą kokios nors „Šiaurės Atėnų tremtinių“ autorės.

Vakarop istorikų bendruomenės atstovai susispietė į visai vykusią diskusiją Vilniaus universiteto Senato salėje, moderuojamą Kauno istorinės mokyklos užmezgėjo Egidijaus Alek-

sandravičiaus. Įdomiai joje pasisakęs filosofas Arvydas Šliogeris negailėjo pagyrimų nepriklausomos Lietuvos istorijai, tik skundėsi vaikiška kairumo liga, tuo kai kas nusistebėjo. Tiesa, stebėtis teko neilgai, nes iš senosios istorikų kartos atstovo Henriko Šadžiaus lūpų išgirdome tai, ko jau nebuvo girdėję daugiau nei penkioliką metų. Visgi šių įspūdžių autoriui prasivėrė burna paklausti apie šiuolaikinės kairiosios kritinės istorijos, susijusios su šiuolaikiškais prancūzų humanitarinėmis tendencijomis, pasigedimą, bet tai taip ir liko šauksmas tyruose. Leista savo skausmą išlieti ir R. Batūrai, kurio kritinis monologas truko pusę akademinės valandos. Pirmoji suvažiavimo diena baigėsi istorikų ir jiems prijauniančių intelektualų fiesta „Žaltvykslės“ kavinėje.

Antrąją suvažiavimo dieną teko dalyvauti sekcijoje apie istorijos didaktiką. Labiausiai čia patiko žymiojo didakto Evaldo Bakonio aiškus ir linksmas pranešimas apie istorijos vadovėlius, visai atspindėjęs D. Kuolio idėjas, tik jau ne tapatybės ir vertybių formavimosi, o platesnės integralios politikos srityje. Vilniaus M. K. Čiurlionio menų gimnazijos mokytojo Albino Galinio uždegantis ir emociingas pranešimas leido dažniau idėjomis, o ne realybe besidomintiems mokslininkams pažvelgti į kontroversišką istorijos mokytojo būtį.

Trečioji – paskutinė suvažiavimo diena prasidėjo nuo jautrios sekcijos apie istorinę sąmonę, kurioje net du pranešimai iš trijų buvo skirti kolaboravimui. Arvydas Anušauskas savo pranešime apie sovietinius kolaborantus keistai pakankamai šviesiomis spalvomis nupiešė dabarties intelektualams odiozinį Just. Marcinkevičiaus atvaizdą, ir tai buvo keista. O Dailės Kuodytės ir Nerijaus Šepečio pranešimuose atitinkamai apie partizaninį karą ir žydų žudynes nieko netikėto nerasta. Kažkaip užstrigo gerklėje ir klausimas apie partizaninio karo už

Lietuvos nepriklausomybę ir Pietų Amerikos išsilaisvinimo kovos palyginamąją istoriją.

Į antrąją tos dienos – finalinę suvažiavimo posėdį susirinko visi, ir studentams liko vietos sėdėti geroje strateginėse pozicijose – ant Vilniaus universiteto spaustuvės auditorijos laiptų. Pranešimai buvo įdomūs, kaip ir jau minėto Z. Norkaus moderavimas – daug kam jis kėlė ne mažesnę įspūdį, nei kai kurie pasisakymai. Įdomi vyrojo tyla, kai filosofas Alvydas Jokubaitis apšaukė istoriją filosofijos tarnaitę – taip ir sėdėjome, tyliai nuleidę galvas. Paskui būta gana kūrybingai parengtų jaunų istorikų – Rasos Čepaitienės, Rūtos Šermukšnytės, jau minėtojo R. Trimako, Aurelijaus Giedos ir Auriemo Švedo pranešimų, kurie parodė, kad jaunoji istorikų karta taip pat turi savo kelią. Suvažiavimą vainikavo jau minėtas A. Nikžentaičio perskaitytas ir tyloje išklausytas pranešimas apie istoriografinės mokyklas, kurių aprašymai jau buvo cituoti tiek „Kultūros baruose“, tiek „Naujajame Židinyje-Aiduose“. Taip pat išsiųstas laiškas prezidentui dėl sovietinių archyvų likimo. Ir tai buvo viskas.

Gaila, kad neteko dalyvauti kitose, ne mažiau įdomiose suvažiavimo sekcijose. Tėn, sako, irgi pakako įdomių minčių ir pasisakymų. Suvažiavimą reikėtų laikyti pavykusiui, tikėtina, kad sienos tarp atskirų istorikų mokyklų tirps, bus surasta drąsos pripažinti ne kažkokių metafizinių vertybių, o laisvo dialogo ir diskursų cirkuliavimo viršenybę. Istorijai, kaip ir kitoms mokslo sritims, dažnai balansuojančioms ant menų ribos – visai humanitarikai – būtinas ne primygtinis iš dangaus nuleistų sąvokų brukimas į galvą, o vidinis, egzistencinis įsijautimas kaip būtinybė suprasti, kas esi tu ir kas sudaro tavo paties, kaip individo, vertybių stuburą. Manau, po tokia mintimi pasirašytų ir Hayden'as White'as.

Kasparas Pocius

Apie disertacijų gynimą Vilniaus universiteto Istorijos fakultete

APIE VALDOVO SIMBOLIUS

2005 m. gegužės 13 d. Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedros asistentė Loreta Skurvydaitė apgynė daktaro disertaciją „Lietuvos valdovo antspaudo insignijos susiformavimas XIV a. pabaigoje–XV a. viduryje“. Dalyvavo visi gynimo tarybos nariai ir abu oponentai. L. Skurvydaitė išsamiai pristatė auditorijai savo darbą, iškėlė tyrimo problemą; paaiškino, kuriuos suformuluotus uždavinius pavyko išspręsti, o kurie išryškėjo dirbant ir laukia naujo tyrinėtojų žvilgsnio. Po autorės kalbėjo darbo mokslinis vadovas prof. habil. dr. Edvardas Gudavičius. Jis aptarė sfragistikos tyrinėjimų būklę Lietuvoje, pabrėždamas spragų užpildymą valstybės sfragistikos srityje svarbą. Taip pat atkreipė dėmesį į bendrą pagalbinių disciplinų situaciją. Paskui gynimo tarybos pirmininkas prof. dr. Alfredas Bumblauskas paskelbė, kad yra gautas atsiliepimas iš Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos L. Krypiakevyčiaus Ukrainos studijų instituto, kurį pasirašė dr. Yaroslavas Isaičevychas ir dr. Iurij'us Zazulakas, ir suteikė žodį oponentams.

Mokslinę diskusiją pradėjusi Šiaulių universiteto doc. dr. Rita Regina Trimonienė pabrėžė darbo aktualumą, mokslinį naujumą, nes

„iki šių dienų lietuviškoje istoriografijoje valdžios simbolikos ir insignijų formavimasis nėra tyrinėtas“. Trumpai atpasakojusi darbo dalis, oponentė išsakė keletą esminių pastabų. Kitas oponentas – Vilniaus universiteto humanitarinių mokslų daktaras Rimvydas Petrauskas, išsamiai atsiliepiame pabrėžė, kad L. Skurvydaitės darbas skirtas Lietuvos istoriografijoje iki šiol menkai nagrinėtai „politinės ikonografijos“ temai ir pagyrė autorę už ryžtą tiriant ankstyvąją lietuviškąją diplomatinę ir sfragistinę medžiagą. R. Petrauskas pabrėžė, kad autorė „įtikinamai atskleidė Lietuvos valdovo antspaudo – insignijos susiformavimo procesą“.

Paskui kalbėjo tarybos nariai. Prof. habil. dr. Mykolas Michelbertas savo ruožtu atkreipė dėmesį į sfragistikos tyrinėjimų reikalus lietuviškoje istoriografijoje ir pabrėžė, kad „darbas yra originali, savarankiška mokslinė studija, reikšminga ne tik Lietuvos sfragistikai, bet ir gretimoms istorijos disciplinoms (heraldikai, numizmatikai etc.)“. Doc. dr. Šarūnas Liekis iš M. Romerio universiteto taip pat akcentavo lietuviškoje istoriografijoje menkai ištirtą valdovų antspaudų, simbolių ir insignijų problematiką bei pareiškė, kad darbas yra originali

mokslinė studija. Aistringiausią diskusiją įžiebė habil. dr. Alvydas Nikžentaitis, suabejojęs darbo originalumu ir jame nagrinėtų problemų aktualumu. Dar tarybos narys pasigedo autorės nuorodų į kai kurių istorikų (tarp jų ir užsienio mokslininkų) parengtas šaltinių publikacijas.

Po karštų darbo vadovo E. Gudavičiaus, tarybos pirmininko A. Bumblausko ir prof. habil. dr. Zenono Norkaus pasisakymų baigiamąjį žodį tarė disertantė.

Ir jai buvo suteiktas humanitarinių mokslų daktaro laipsnis. Dar sykį sveikiname.

Eligijus Raila